

نقش اینترنت در شکاف دیجیتالی در کشورهای در حال توسعه با تاکید بر ایران

نویسنده : مصطفی صفرزاده

مقدمه

- وقتی ریزش اطلاعات رسانه‌های جمعی به نظام اجتماعی افزایش می‌یابد، بخش‌هایی از جمعیت با پایگاه اجتماعی اقتصادی بالاتر، سریع‌تر از بخش‌های با پایگاه پائین‌تر، این اطلاعات را کسب می‌کنند؛ به طوری که تفاوت یا شکاف در آگاهی میان این بخش‌ها افزایش می‌یابد. این پدیده را شکاف آگاهی می‌گویند.
- این فرضیه اولین بار توسط «تیکنور»، «دونوهو» و «اولین» در سال ۱۹۷۰ در مقاله‌ای با عنوان «جریان رسانه‌های جمعی و رشد تفکیکی در آگاهی» مطرح شد.
- پس از طرح نظریه شکاف آگاهی، به شکاف در بخش‌های دیگر ارتباطی نیز توجه زیادی شد به طوری که مقالات بسیاری در این موارد پس از آن به رشته تحریر درآمدند. یکی از این بخش‌های جدید حوزه دیجیتال بود که با پیشرفت روزافزون تکنولوژی‌های ارتباطی بیشتر به آن توجه شد.
- شاید خیلی‌ها تصور می‌کردند که با رشد و گسترش تکنولوژی‌های ارتباطی، دیگر شکاف آگاهی از بین خواهد رفت. و شاید بیشتر از این تصور، فکر از بین رفتن شکاف دیجیتال و مخصوصاً شکاف دسترسی رواج داشت ولی امروزه شاهدیم که این قطعا فکر ساده‌انگارانه‌ای خواهد بود.
- به تعبیری دیگر شکاف دیجیتالی نابرابری‌های موجود میان کشورهای مختلف جهان است که از چگونگی بهره‌گیری آنان از تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات در جهت توسعه اقتصادی و اجتماعی ناشی می‌شود.

ابعاد مختلف شکاف دیجیتالی

■ پنج حالت وجود دارد که ابعاد وجودی شکاف دیجیتالی را نشان می دهد: (رویسی، ۱۳۸۸)

1. شکاف دیجیتالی عبارت است از نبود ارتباط فیزیکی و دسترسی به شبکه و سخت افزار کامپیوتر و آموزش که در صورت تامین آنها این شکاف میان دولت و سازمان های غیر دولتی برداشته خواهد شد.
2. شکاف دیجیتالی عبارت است از نبود کامپیوتر، دسترسی به کامپیوتر و آموزش های لازم که به خاطر سیاست های ناکارای دولت تشدید می گردد و همین باعث به تاخیر افتادن توسعه و استفاده از کامپیوتر می شود.
3. شکاف دیجیتالی به معنای فرصت از دست رفته برای گروه های محرومی است که توانایی استفاده موثر از فناوری ارتباطات و اطلاعات برای بهتر شدن زندگیشان را ندارند.
4. شکاف دیجیتالی یعنی نبود کامپیوتر، آموزش و دسترسی. اما این مشکل با تجهیز سخت افزار کامپیوتری و دسترسی به شبکه حل شدنی است.
5. شکاف دیجیتالی بازتاب فقر و کمبود سواد کافی، و نبود بهداشت و سایر ضروریات اجتماعی است. کامپیوتر لازم است اما هیچ چیز نمی تواند جامعه ای را وادار به پر کردن شکاف دیجیتالی نماید مگر اینکه سواد کافی، فقر و مراقبت های بهداشتی مورد توجه قرار گیرد.

چرا شکاف دیجیتالی وجود دارد؟

■ دلایل وجود شکاف دیجیتالی مرتبط با اینترنت به شرح زیر است:

1. شکاف دیجیتالی از اشاعه و گسترش تدریجی فن آوری‌های نو نشات می‌گیرد. شکاف دیجیتالی، اجتناب ناپذیر است چون کشورهای ثروتمند تجربه کافی و درآمد اضافی برای استفاده از فن آوری‌ها را دارند.
2. شکاف دیجیتالی به این دلیل وجود دارد که مردم نمی‌دانند چگونه از این فناوری استفاده کنند یا این که فناوری متناسب با زندگی آن‌ها فراهم نشده است.
3. شکاف دیجیتالی بازتابی از چشم انداز زیر بنای فن آوری موجود و توزیع ثروت است. در کشورهایی که فاقد سواد و برق هستند قطعا مردم قادر به استفاده موثر از فن آوری اطلاعات نخواهند بود.
4. شکاف دیجیتالی ناشی از مشکلات واقعی در انتقال فن آوری به سراسر دنیا وجود دارد تا حدودی به خاطر مشکل ایجاد دسترسی به شبکه و تا اندازه ای هم به خاطر دشواری تامین برق در مناطق روستایی است.
5. شکاف دیجیتالی به انتخاب شخصی هم باز می‌گردد. بعضی افراد اصلا تمایلی به استفاده از فن آوری اطلاعات ندارند. در نتیجه شکاف دیجیتالی تا حدی ابهام‌آمیز باقی می‌ماند. (رویسی ، ۱۳۸۸)

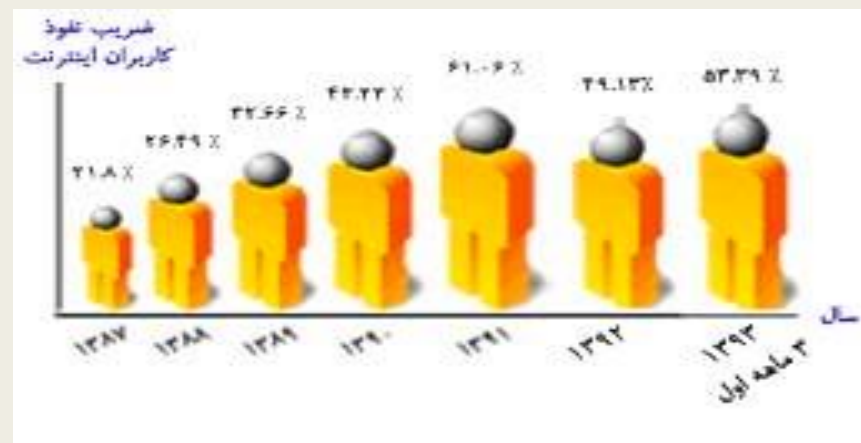
شرایط ایران و سایر کشورهای در حال توسعه

■ با مراجعه به آمار رسمی داخلی و بین‌المللی در می‌یابیم که ضریب نفوذ اینترنت در بین کشورهای در حال توسعه به خصوص ایران در حال افزایش است و تعداد کاربران اینترنت به سرعت در حال رشد می‌باشد. بنابراین دیر یا زود تمام کشورها باید نگاه دقیق‌تری به مقوله اینترنت و شکاف دیجیتال داشته باشند تا از آسیب‌های آن جلوگیری کنند.

(در سال ۱۳۹۳) (iriu.ir/matma)

ضریب نفوذ	53.29 درصد
تعداد کاربران	40046785
تعداد مشترکین	23567268
جمعیت کشور	75149669

نمودار ضریب نفوذ کاربران اینترنت در ایران (iriu.ir/matma)

شرایط ایران و سایر کشورهای در حال توسعه

آمار استفاده از اینترنت در کشورهای غرب آسیا (تا ۳۰ ژوئن ۲۰۱۴) (internetworldstats.com)

Middle East Internet Users, Population and Facebook Statistics

<u>MIDDLE EAST</u>	Population (2014 Est.)	Users, in Dec/2000	Internet Usage 30-Jun-2014	% Population (Penetration)	Internet % users	Facebook 31-Dec-2012
<u>Bahrain</u>	1,314,089	40,000	1,297,500	98.7 %	1.2 %	413,200
<u>Iran</u>	80,840,713	250,000	45,000,000	55.7 %	40.2 %	n/a
<u>Iraq</u>	32,585,692	12,500	2,997,884	9.2 %	2.7 %	2,555,140
<u>Jordan</u>	6,528,061	127,300	5,700,000	87.3 %	5.1 %	2,558,140
<u>Kuwait</u>	3,268,431	150,000	3,022,010	92.5 %	2.7 %	890,780
<u>Lebanon</u>	4,136,895	300,000	3,336,517	80.7 %	3.0 %	1,587,060
<u>Oman</u>	3,219,775	90,000	2,584,316	80.3 %	2.3 %	584,900
<u>Palestine (West Bk.)</u>	2,731,052	35,000	1,687,739	61.8 %	1.5 %	966,960
<u>Qatar</u>	2,123,160	30,000	2,016,400	95.0 %	1.8 %	671,720
<u>Saudi Arabia</u>	27,345,986	200,000	18,300,000	66.9 %	16.4 %	5,852,520
<u>Syria</u>	22,597,531	30,000	5,920,553	26.2 %	5.3 %	n/a
<u>United Arab Emirates</u>	9,206,000	735,000	8,807,226	95.7 %	7.9 %	3,442,940
<u>Yemen</u>	26,052,966	15,000	5,210,593	20.0 %	4.7 %	495,440
<u>Gaza Strip</u>	1,816,379	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
TOTAL Middle East	231,588,580	3,284,800	111,809,510	48.3 %	100.0 %	23,811,620

شرایط ایران و سایر کشورهای در حال توسعه

آمار استفاده از اینترنت به تفکیک قاره ها (تا ۳۰ ژوئن ۲۰۱۴) (internetworldstats.com)

WORLD INTERNET USAGE AND POPULATION STATISTICS JUNE 30, 2014 - Mid-Year Update

World Regions	Population (2014 Est.)	Internet Users Dec. 31, 2000	Internet Users Latest Data	Penetration (% Population)	Growth 2000-2014	Users % of Table
<u>Africa</u>	1,125,721,038	4,514,400	297,885,898	26.5 %	6,498.6 %	9.8 %
<u>Asia</u>	3,996,408,007	114,304,000	1,386,188,112	34.7 %	1,112.7 %	45.7 %
<u>Europe</u>	825,824,883	105,096,093	582,441,059	70.5 %	454.2 %	19.2 %
<u>Middle East</u>	231,588,580	3,284,800	111,809,510	48.3 %	3,303.8 %	3.7 %
<u>North America</u>	353,860,227	108,096,800	310,322,257	87.7 %	187.1 %	10.2 %
<u>Latin America / Caribbean</u>	612,279,181	18,068,919	320,312,562	52.3 %	1,672.7 %	10.5 %
<u>Oceania / Australia</u>	36,724,649	7,620,480	26,789,942	72.9 %	251.6 %	0.9 %
<u>WORLD TOTAL</u>	7,182,406,565	360,985,492	3,035,749,340	42.3 %	741.0 %	100.0 %

با مشاهده آمار مشاهده شده و رشد آمار طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۴ می‌بینیم که قاره‌های افریقا، آسیا، آمریکای جنوبی و غرب آسیا که عمده کشورهای در حال توسعه و جهان سوم در این مناطق واقع شده‌اند دارای درصد رشد بسیار بالایی هستند و این حاکی از آن است که اینترنت به‌زودی فراگیر خواهد شد.

تأثیرات اینترنت /مرحله اول: ورود اینترنت

■ نسبت اینترنت با مسئله شکاف دیجیتال از دو جهت است یکی نسبت مستقیم و دیگری غیرمستقیم. از آنجا که خود دسترسی به اینترنت یکی از شاخصه‌های سنجش شکاف دیجیتال محسوب می‌شود بدیهی است که فراهم شدن تجهیزات اینترنت برای هر کشوری باعث کاهش یافتن شکاف آن با سایر کشورهای دارا و افزایش شکاف بین آن کشور و کشورهای محروم خواهد بود و اگر روند فراهم شدن اصل تجهیزات ادامه یابد شکاف در این زمینه از بین خواهد رفت. در واقع بدیهی است بودن هر چیز برای خود فرد دارا بهتر از نبود آن است. اما آیا برای اجتماع هم بهتر است؟

تأثيرات اینترنت /مرحله دوم: پس از ورود اینترنت

■ اما معضل اصلی پس از ورود اینترنت خواهد بود و بعد از اینکه افراد و کشورها وارد دایره کاربران اینترنت شدند تاثیر غیر مستقیم اینترنت بر معضل شکاف دیجیتال آغاز می شود:

۱. کاهش شکاف:

الف) ایجاد و افزایش فرصت دیجیتال

شاخص فرصت دیجیتال شاخصی است که به ارزیابی فرصت و امکان افراد برای دسترسی به اطلاعات جهانی منصفانه و ارزان می پردازد. از این رو افرادی که دارای اینترنت هستند امکان بالاتری برای دسترسی به این اطلاعات خواهند داشت.

ب) ایجاد و افزایش آمادگی الکترونیک

شاخص آمادگی الکترونیک یکی از شاخص هایی است که در چند سال اخیر برای مطالعه شکاف آگاهی مورد توجه قرار گرفته است. این شاخص از طریق سنجش محیط تجارت الکترونیک و عوامل دیگری نظیر فرصت های شخصی اینترنتی، میزان پهنای باند، دسترسی مردم به اینترنت و استفاده از برنامه های متن باز و ... تعیین می شود. با ورود اینترنت به یک کشور و یا استفاده یک کاربر از اینترنت امتیاز او در این زمینه بالا رفته و باعث کاهش شکاف دیجیتال می شود. (خانیک و خلجی، ۱۳۸۸: ۲۵)

تأثیرات اینترنت /مرحله دوم: پس از ورود اینترنت

۲. افزایش شکاف:

اینترنت می‌تواند باعث افزایش شکاف دیجیتال شود، همان‌طور که آمارها هم نشان از افزایش شکاف دیجیتال در سال‌های اخیر دارند. به طوری که نوع استفاده از اینترنت در کشورهای توسعه یافته با کشورهای در حال توسعه متفاوت است.

الف) عوامل اقتصادی

اینترنت و خدماتی که از آن ناشی می‌شود از طرف کشورهای توسعه یافته و پیشرفته صنعتی است. به همین دلیل همواره قیمت آن در این کشورها پایین‌تر از کشورهای در حال توسعه خواهد بود و این خود باعث عدم توازن در استفاده و ایجاد شکاف خواهد شد.

ب) جغرافیا

نبود تناسب میان شهر و روستا در کشورهای در حال توسعه، مشکلات دسترسی به زمین و اعتبار و ... منجر به رشد مناطق شهری از نظر تکنولوژیک شده است و مناطق روستایی در این کشورها از این حرکت عقب مانده‌اند.

تأثیرات اینترنت / مرحله دوم: پس از ورود اینترنت

(ج) سن

معمولا افراد جوان از آمادگی بیشتری برای آموزش‌ها برخوردار بوده و علاقه بیشتری برای انعطاف در برابر محصولات و تکنولوژی‌های جدید دارند. همچنین جوان‌ترها دارای انرژی بیشتری بوده، ذهن پردازشگر مناسب‌تری برای مسائل مرتبط با تکنولوژی‌های روز دارند و گرفتاری‌ها و دلمشغولی‌هایشان نیز کمتر است.

(د) نسل

علاوه بر تفاوت بین سنین مختلف در استفاده از اینترنت، بین نسل‌های مختلف این تفاوت مشهودتر است. البته تفاوت بین نسلی در استفاده از اینترنت برگرفته از همان تفاوت سنی است اما کمی دقیق‌تر و بیشتر مربوط به جوامعی مانند جامعه ایران می‌شود که در عین اینکه در حال توسعه است ولی تحولات بسیار زیادی دارد و جهش آن بسیار سریع و زیاد است.

(هـ) جنس

یکی دیگر از عوامل ایجاد شکاف دیجیتال بر اثر استفاده از اینترنت، جنس است. (خانیکی و خلجی، ۱۳۸۸) به‌طور کلی زنان در برابر تغییرات تکنولوژی و محصولات جدید مقاومت بیشتری از خود نشان می‌دهند. دلیل اصلی آن هم این است که به‌طور کلی حالات زنان و ویژگی‌های آن‌ها و نقش‌های آن‌ها کمتر برای آن‌ها نیاز استفاده از تکنولوژی را ایجاد می‌کند. (سورین وتانکارد، ۱۳۸۶)

تأثیرات اینترنت /مرحله دوم: پس از ورود اینترنت

(و) سواد و آموزش

افرادی که از سطح سواد بالاتری به خصوص در حوزه تخصصی کار با اینترنت و همچنین زبان انگلیسی برخوردارند بهتر و بیشتر می‌توانند از اینترنت بهره ببرند.

ز) استخدام

در برخی از کشورهای در حال توسعه به دلیل محدودیت‌های مختلف زیرساختی، امکان دسترسی به اینترنت فقط برای افراد شاغل در محل کارشان وجود دارد و در خارج از آن این امکان نیست. این امر باعث ایجاد شکاف بین افراد شاغل و غیر شاغل می‌شود. (خانیک و خلجی، ۱۳۸۸)

ح) فرهنگ

در کشورهای در حال توسعه فرهنگ و دل‌بستگی به آن قوی تر از کشورهای توسعه یافته است، به همین دلیل امکان مقاومت مردم این کشورها با تکنولوژی‌های جدید، آن‌جا که با فرهنگ‌ها و سبک زندگی آن‌ها و اعتقاداتشان در تضاد است بسیار بیشتر از کشورهای توسعه یافته است. (Yu، 2006)

جمع بندی و نتیجه گیری

اینترنت در سال‌های اخیر باعث افزایش شکاف دیجیتال شده است. این در حالی است که تعداد کاربران آن در دنیا رشد بسیار سریعی دارد. این رشد استفاده‌کننده در کشورهای در حال توسعه به خصوص ایران بسیار شدید بوده است به طوری که ایران در بین کشورهای غرب آسیا دارای بیشترین کاربر بوده و جزو ۲۰ کشور اول دنیا از حیث تعداد کاربر می‌باشد، در حالی که از نظر جمعیت این طور نیست.

اما اینترنت هم در ابتدا باعث کاهش شکاف دیجیتال شده است ولی در ادامه افزایش این شکاف را در برداشته است و این افزایش در آینده بیشتر نیز خواهد شد. اینترنت به خودی خود امکانی است که باعث تسهیل در ارتباط برای انسان شده است و مفید است به همین دلیل به تمام توان باید برای کاهش آسیب‌های آن تلاش کرد.

پیشنهاد برای استفاده بهینه از اینترنت

با این تفاسیر اینترنت هم نقش کاهش دهنده شکاف دیجیتالی دارد و هم نقش افزایش دهنده‌گی. البته این که با ورود محصولی جدید اختلافی بین افراد و گروه‌های مختلف به وجود بیاید طبیعی است اما سخن بر سر شدید بودن این شکاف در حوزه دیجیتال است. برای جلوگیری از این آسیب موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

- تلاش برای ورود اینترنت به خانواده‌ها با اولویت بالا
- تلاش برای آموزش اجباری افراد مسن‌تر در مورد محیط نت
- رفع موانع برای ایجاد زیرساخت‌های مناسب در روستاها و در صورت عدم امکان، جلوگیری از رشد دسترسی به نت در شهرها
- برطرف کردن نیازهای اولیه انسان‌ها مانند مسکن، امنیت، بهداشت و ...
- تلاش برای ایجاد شبکه ملی اینترنت با توجه به فرهنگ هر کشور
- تلاش برای سالم‌سازی محیط اینترنت